

ПСИХОЛОГІЧНИЙ
ВІСНИК

Збірник наукових праць
2005

Інститут психології імені Г. С. Костюка АПН України

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІСНИК

за редакцією академіка Максименка С.Д.

збірник наукових праць

Випуск 2

2005

Рекомендовано до друку вченою радою Ніжинського державного педагогічного університету імені Миколи Гоголя (протокол №3 від 4 листопада 2003 р.).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Дійсний член АПН України, доктор психологічних наук, професор **Максименко С.Д.** (головний редактор), дійсний член АПН України, доктор психологічних наук **Чепельсва Н.В.** (заступник головного редактора), дійсний член АПН України, доктор психологічних наук **Балл Г.О.**, член кореспондент АПН України, доктор психологічних наук **Боришевський М.Й.**, дійсний член АПН України, доктор психологічних наук, доцент **Папуча М.В.** (заступник головного редактора), кандидат психологічних наук, доцент **Бойправ М.Д.**, кандидат психологічних наук, доцент **Щотка О.П.**, кандидат психологічних наук, доцент **Андреева Я.Ф.**, кандидат психологічних наук, доцент **Литовченко Н.Ф.**, кандидат педагогічних наук, доцент **Яковець Н.І.**, кандидат фізико-математичних наук, доцент **В'ялий М.Г.**

Включено ВАК України до переліку наукових фахових видань із психологічних спеціальностей

У збірнику представлені наукові матеріали, що відбивають істотні результати теоретичних і експериментальних досліджень в галузі загальної психології, вікової та педагогічної, соціальної психології. Актуальними є роботи, присвячені проблемі нової вітчизняної галузі - генетичної психології та практичної психології.

Розглядаються проблеми психологічних методів дослідження особистості, психологічного аналізу розливающего навчання, екологічної психології, психологічної свідомості.

© Ніжинський державний педагогічний університет імені Миколи Гоголя, 2003

© Інститут психології
ім. Г.С.Костюка АПН України, 2003

Н
як дійс
як унік
єдності
в тому,
який бу
виступ
психол
засобо
Метод
знання
широк
метод
водноч
ідей і у
Розпре
за доп
усвідо
туальн
логічно
дослід
які вин
засвоє
власно
фактам
її вирі
фактів
метне
пробле
адекв
систем
Отрим
(не жи
дослі,
уявле
авторі
пробле
конце
реалі:
кожній
Так, ц
визнає
практи
уявле
в част
(при ц
те кла
ніколі
врахо
атрибу
всупе
особи
ідеалі
чому
стиму

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗУМІННЯ МЕТОДОМ НАРАТИВУ

Актуальним питанням для фахівців у галузі вікової психології залишається проблема передбачення подальшого розвитку особистості дитини [11; 12]. Для вирішення даного завдання рекомендується ретельне вивчення дослідником індивідуальної історії розвитку особистості, врахування впливу оточення, в якому вона зростала. Отже, виникає потреба у проведенні моніторингу за розвитком та формуванням особистості дитини.

В сучасних умовах шкільному психологу, який здійснює діагностику рівнів розвитку пізнавальних процесів у дітей всіх вікових груп, проводить консультацію, тренінгову роботу тощо, складно швидко та досить об'єктивно встановлювати результати всіма психологічними методиками, тобто вони повинні бути компактними – експрес-тестами. Особливо важливим це питання постає на етапі вступу дитини до школи, оскільки попередити відхилення у процесі її соціалізації на ранніх етапах краще, ніж вирішувати їх протягом всього шкільного життя. Зрозуміло, що дитина включається в різні соціальні групи, перебуває в різних соціальних ситуаціях і, відповідно, повинна набувати певний соціальний досвід.

Проблемі розуміння дорослою людиною різних аспектів свого досвіду присвячуються праці [4; 10; 20; 23]. тощо. Виходячи з цих досліджень, ми поставили завдання дослідити якість розуміння важливих подій життя як складових особистого досвіду дітьми різного віку (молодшого шкільного віку, підліткового віку та юнацького віку), та встановити вплив ступеня соціалізації на засвоєння певних переживань, які обирає особистість в якості значущих, домінуючих на даному віковому етапі.

Отже, нашою метою була розробка та апробація діагностичного метода: компактного, нескладного при використанні (наприклад, шкільним психологом); доступного для дітей різного шкільного віку; універсального за формою проведення (індивідуальне та/або групове дослідження). Важливою складовою при застосуванні методу нарративу є можливість фахівцю побачити змістові характеристики значущих переживань (включаючи емоційне тло), що інтегруються до особистого досвіду людини. Крім того, метод нарративу надає можливість простежити на якому віковому етапі відбуваються позитивне або негативне переживання значущих подій людиною. І, виходячи з цього, найголовнішим завданням є простеження зв'язку між змістом засвоєної важливої події та успішністю процесу соціалізації людини. Це дозволить ранню діагностику перешкод або відхилень у проходженні процесу соціалізації, а значить і ранню корекцію розуміння

важливих життєвих подій (асоціальних або соціально прийнятних) та їх наслідків.

На думку науковців [3; 16], соціалізація являється обов'язковим фактором розвитку особистості (вищих особистісних якостей, свідомості, самосвідомості). При порушенні нормального проходження соціалізації людини, втрати або деформації соціальних функцій відбувається десоціалізація, тобто дезадаптація особистості. Під соціально дезадаптованими розуміють дітей недисциплінованих, педагогічно або соціально занедбаних, важковиховуваних з відхиленням у поведінці, схильних до правопорушень тощо [8; 12; 19]. Причини виникнення соціально дезадаптованих або "важких" дітей потрібно шукати: в родинному оточенні (неправильне виховання, педагогічна некомпетентність батьків, неблагополучні умови для розвитку) (В.Н. Соколова та Г.Я. Юзефович); в природному процесі розвитку (внутрішні труднощі перехідного підліткового періоду, починаючи з психогормональних процесів, закінчуючи перебудовою "Я-концепції") (І.С. Кон); в професійному становленні (невизначеність соціального положення в юнацькому віці, перебудова механізмів соціального контролю, коли дитячі норми контролю вже не діють, а дорослі засоби ще не склалися) (І.С. Кон); в недостатньому засвоєнні позитивного соціального досвіду (Н.Ю. Максимова, К.Л. Мілютіна).

Вченими називаються різні причини соціальної дезадаптації, які можуть призвести до глибинних змін в смисловій, афективній і когнітивній сферах особистості. Десоціалізація веде до викривленого світосприйняття, до неадекватного розуміння важливих подій, до неправильного засвоєння певних уроків життя, до порушення функції прогнозування власного майбутнього. Суб'єктивне сприймання подій може впливати на формування життєвої позиції людини, а значить і на її здатність самостійно діяти в соціальному просторі. Тому важливо, щоб людина засвоювала позитивний соціальний досвід з його складовими (формами та способами громадського життя; характером взаємодії з людьми; соціальними нормами та цінностями). Отже, розвиток повноцінної особистості пов'язаний, в першу чергу, з рівнем соціальної адаптації.

Створений нами метод нарративу дозволяє встановити, який досвід особистістю засвоюється. Як зазначається в літературі [1; 5; 22], "нарративізація свідомості" дозволяє оформити досвід особистості в оповідний модус та продуктивно зі своїм досвідом взаємодіяти. "Семіотизація" особистого досвіду допомагає актуалізувати в смисли враження, переживання, які можуть

ставати подіями [4; 16; 21]. Нартив може стати особливо багатим джерелом знання про ті смисли, які люди знаходять в своєму повсякденному житті.

Розуміння складних контекстів досвіду відбуваються, імовірно, коли суб'єктивні переживання трансформуються в рефлексивні смисли в момент їх означування, розгортання в формі розповіді. В той же час, процеси розуміння – різноманітні і своєрідні прояви активності особистості, спрямованої на оволодіння навколишньою дійсністю. Тому в них завжди якоюсь мірою виявляється особистість у цілому. В своєму протіканні вони і залежать від ступня її розвитку, від індивідуальних властивостей, що вже склалися у неї" [9; 42]. В літературі зустрічається припущення, що в тексті-нарративі зафіксований особистісний досвід та й особистісні характеристики людини: Я-концепція, ціннісні орієнтації, життєві плани і перспективи [22; 24]., правильна сформованість яких особливо важлива в дитячі роки.

Наратив – розповідь суб'єкта (в письмовій або усній формі) про найважливіші події із власного життя на певному відрізку часу, які відтворюють світосприймання та ставлення людини до дійсності [13].

Використання наративу як методу дослідження особистості обумовлює необхідність визначення критеріїв та ознак, за якими можна було б диференціювати оповідання людей про події за ступенем інтегрованості їх в особистий досвід. У працях вчених наратив є засобом організації особистого досвіду, що відображає певні внутрішні структури та емоційні стани оповідача [25; 26]. За концепцією Л. Полані, будь-яка розповідь унікальна тому, що її автор в процесі оповіді неминуче презентує певний погляд на світ, пропонуючи слухачеві приймати та поділяти його.

Аналіз літератури показав, що для існування наративу необхідна наявність таких компонентів: орієнтуючий розділ – вказівка на час, місце, дії, персонажів; проблеми або конфлікт – виникнення перепон; оцінка – вияв авторського ставлення до описуваних подій; розв'язання конфлікту – подолання перепон; кода – завершення оповідання та повернення в "тут-і-тепер" [6; 7]. Однак на думку багатьох вчених, дуже рідко можна знайти наратив, в якому дійсно були б наявні усі п'ять частин.

Узагальнюючи наведені вище дослідження, можна стверджувати, що наратив має складно організовану структуру. Тому, досліджуючи наратив як відображення людиною свого особистого досвіду, ми враховували наступні моменти: назва події із власного життя, наявність певного сюжету розповіді, позиція автора як суб'єкта життєдіяльності, різновиди діяльності або активності, присутність інших персонажів в значущій події життя, і головне, авторська оцінку події та її вплив на емоційну сферу.

Дослідження розуміння особистого досвіду здійснювалось методом наратив. Досліджуваними

були діти других, п'ятих, сьомих, дев'ятих класів (середніх шкіл № 155, № 41, № 219, № 318 м. Києва), юнаки-студенти I-го курсу факультету соціології та психології КНУ ім. Т.Г. Шевченка, юнаки-засудженні Ковельської та Курязької виховних колоній для неповнолітніх Державного департаменту України з питань виконання покарань. Вивчення ступеня інтегрованості особистого досвіду досліджуваних, шляхом усвідомлення власних важливих подій, здійснювалось через аналіз текстів-наративів.

За результатами дослідження методом наративу було встановлено вікову динаміку світосприйняття дітей: відкритість у сприйманні і відображенні важливих подій життя; розуміння себе як активної особистості, здатної діяти за власними рішеннями; домінуючі види діяльності на певному віковому етапі; найважливішу сферу спілкування, авторитетні фігури з найближчого оточення [15].

За критерієм ступеня соціалізації виявлено, що адаптованими учнями в наративах надається: більш детальна картина важливих життєвих подій; емоційно позитивне забарвлення дійсності; найчастіше описання себе як активними суб'єктами життя та діяльності; високий ступінь усвідомлення того, що відбувається в житті дитини і, що для неї є важливим. У соціально неадаптованих учнів виявлено наступне: слабка здатність до структурування важливих подій; активність зазвичай пов'язана з антисоціальною поведінкою або з спостереженням за діями інших; емоційно негативне або емоційно невизначене забарвлення власних подій; низький рівень інтеграції важливих подій до структури особистого досвіду [14].

В основі **методу наративу** – письмова розповідь про розуміння значущого переживання, що утворилось в результаті важливої для особистості життєвої події. Інструкція даного методу розроблена таким чином, що за своєю суттю майже однакова для всіх вікових груп.

Так, підліткам та юнакам пропонувалась інструкція, в якій зазначалось:

"Інститут психології ім. Г.С. Костюка проводить дослідження динаміки сприйняття людиною оточуючого світу. Пропонуємо Вам взяти участь у цьому науковому дослідженні. Будь ласка напишіть розповідь на тему: «Важлива, значуща подія мого життя».

Інструкція дітям молодшого шкільного віку пропонувалась у наступному вигляді. Однак наукова значущість для дітей цієї вікової категорії не оголошувалась.

"Діти! Зараз, я попрошу Вас написати розповідь на тему: "Важлива, значуща подія мого життя".

Час написання розповіді займав приблизно від 25 до 45 хвилин, однак як час написання, так і обсяг тексту не лімітувались. Методика застосовувалась до групи дітей, але в цьому випадку дітей розташовували окремо, один учень за партою. Головна задача, при виконанні дітьми експериментального завдання, – відсутність вчителів школи, щоб не відбувалось керування діями та

думками досліджуваних під час проведення цієї фази експерименту. Це було зроблено також для того, щоб характер взаємодії дорослий (дослідник) – дитина (досліджуваний) залишався довірливим, а не оцінюючим.

Зважаючи на те, що проектується не окремі змісти свідомості, а певні її структурні елементи, які складають різні рівні розуміння особистістю існуючої реальності і розуміння себе в цій реальності, розповідь дитини (усна або письмова) про різні аспекти свого особистого досвіду дає можливість з'ясувати особливості усвідомлення нею свого життєвого досвіду. Реалізація цієї мети відбувається через синтезування реальних значних подій у певну наративну єдність, де існує свій авторський наративний простір, розкриття якого відбувається завдяки певним смисловим елементам. В даній методиці такими узагальненими смисловими елементами ми визначили (на основі попереднього теоретичного аналізу) наступні маркери наративу: заголовок; наявність певного сюжету розповіді; наявність висновку; різновид активності та діяльності; наявність у автора оповідання позиції суб'єкта; емоційне тло; наявність інших персонажів.

Оскільки рівень розуміння дитиною свого особистого досвіду пов'язаний із ступенем адаптивності, нами було виокремлено певні особистісні якості, нормальний або високий рівень яких міг свідчити про адаптовану особистість, а низькі показники навпаки, – про особистість з порушеннями проходження процесу соціалізації. Ці особистісні якості належать до різних сфер особистості, зокрема, саморегуляція до вольової сфери, тривожність до емоційної сфери, інтелект до когнітивної сфери, які в комплексі характеризують рівень сформованості особистості як соціальної істоти.

Здатність людини будувати суб'єктивну ментальну модель світу, по-своєму, особистісно відображати і розуміти навколишню дійсність, суб'єктивно розвивати і реорганізовувати індивідуальний суб'єктивний досвід, прогнозувати і перетворювати дійсність – все це забезпечується мисленням людини, яке, за М.Л. Смульсон, є ядром її інтелектуального потенціалу [18]. Встановлено існування тісного зв'язку практичного інтелекту з вольовими якостями людини, її енергією та рішучістю, здатністю приймати "нестандартні" рішення, які можуть не відповідати соціальним очікуванням (і навіть суперечити їм), та брати на себе відповідальність за ці рішення. Існування в певному соціальному просторі вимагає від суб'єкта свідомого дотримання встановлених правил. Для людини це означає підкорення або їх заперечення своєю поведінкою. Уміння соціально прийнятно взаємодіяти з суспільством, згідно з історично-традиційними та правовими нормами, здійснюється завдяки саморегуляції.

На думку вчених [2; 17], найбільш суттєвою характеристикою людини можна вважати здатність до саморегуляції. Саморегуляція може стати

інструментом адаптації особистості тільки в певній узгодженості прийнятих в соціальному оточенні принципів, норм поведінки з власними моральними тенденціями, установками. Саморегуляція передбачає й особистісну активність, яка є "показником", передумовою суб'єктності. Тому усвідомлення своєї суб'єктності також є необхідною умовою продуктивного інтегрування подій свого життя у структуру особистого досвіду, як в молодшому шкільному, так і в підлітковому та юнацькому віці.

Вміння керувати своєю поведінкою пов'язано з емоційною сферою особистості. Відомо, що певний рівень тривожності притаманний кожній людині. Проте відхилення рівня тривожності від норми у бік зростання або у бік зниження може свідчити про певні негаразди в особистісній сфері, а стійкість певного рівня тривожності – про присутність невирішеної проблеми або ж про неблагополучну соціальну ситуацію, про недостатнє емоційне пристосування до неї. Порушення емоційної регуляції перешкоджає розумінню важливих подій, оскільки надто висока психічна напруга (тривога), образно кажучи, "блокує" інтелектуальний компонент сприйняття. Якщо такі фруструючі ситуації в житті повторюються досить часто, її здатність до емоційного реагування знижується, наче притупляється. При цьому таке підвищення порогу емоційної чутливості поширюється й на позитивні переживання, що гальмує розвиток емоційної сфери в дитячому віці і спотворює його. Таким чином, емоційне тло, на якому протікає процес розвитку особистості, відіграє значну роль у формуванні здатності людини до засвоєння свого життєвого досвіду.

Тому зазначені особистісні якості були обрано для встановлення ступеня зв'язку з маркерами наративу, зокрема, такі як маркер "суб'єктність" із саморегуляцією; маркер "емоційне тло" – зі ступенем тривожності; маркери "заголовок", "сюжет" та "висновок" – з рівнем інтелекту.

Процес стандартизації методики базувався на ранжируванні якості наративів за їх маркерами. Завдяки розробленій процедурі та математичній обробці емпіричних даних, були надані такі оціночні бали семи параметрам – маркерам наративу.

I. Маркер "Заголовок" оцінювався за трибальною системою: 2 бали – наявність заголовка, що якісно відображає зміст наративу; 1 бал – наявність заголовка, що нечітко визначений або не відображає зміст; 0 балів – відсутність заголовка.

II. Маркер "Сюжет" оцінювався аналогічно, також за трибальною системою: 2 бали – сюжет чіткий, послідовно й логічно побудований; 1 бал – плутаність сюжетної лінії; 0 балів – відсутність сюжету.

III. Маркер "Висновок" також містив трибальну оцінку: 2 бали – висновок чіткий, відповідний до змісту розповіді; 1 бал – висновок сформульований нечітко; 0 балів – відсутність висновків.

IV. Маркер "Суб'єктність" оцінювався за чотирибальною системою: 3 бали – позиція суб'єкта, що була спрямована на позитивне перетворення існуючої ситуації; 2 бали – цілеспрямована активність з пристосуванням до оточуючого; 1 бал – не виокремлення себе суб'єктом, а злиття з частиною групи; 0 балів – відсутність будь-якої активності.

V. Маркер "Діяльність" оцінювався за трибальною системою: 2 бали – наявна продуктивна діяльність (перетворення навколишнього світу або самовдосконалення); 1 бал – активність спрямована на розваги, відпочинок; 0 балів – асоціально спрямована діяльність.

VI. Маркер "Емоційне тло" містив також трибальну оцінку: 2 бали – позитивне емоційне забарвлення події; 1 бал – негативне емоційне забарвлення події; 0 балів – не згадано про емоційне тло події, або емоційне тло не співпадало зі змістом розповіді.

VII. Маркер "Персонажі" оцінювався за чотирибальною системою: 3 бали – йдеться про взаємодію з оточуючими; 2 бал – наявність в розповіді інших людей, але без взаємодії з ними; 1 бал – відсутність людей в події, але наявна згадка про них, або згадка тільки про будь-яку тварину; 0 балів – не містить навіть згадки про інших осіб.

Таким чином, за наявністю цих маркерів можливо прояснити ступінь інтеграції подій до структури особистого досвіду та особливості їх розуміння представниками різних вікових груп. Зміст аналізується в контексті єдності структурних елементів, представлених маркерами нарративу. І тільки в комплексі цих елементів та їхніх відношень можна констатувати рівень розуміння образу всієї ситуації, образу того чи іншого персонажа та образу самого автора нарративу, з його особистісними властивостями. Виходячи із розробленої нами системи оцінки оповідань, теоретично, кожний досліджуваний міг отримати оцінку своєї здатності до інтеграції свого особистого досвіду методом нарративу від 0 до 16 балів. Наративи, які набрали велику кількість балів, відображають кращий ступінь адаптивності особистості.

Отже, аналіз розуміння соціально адаптованими досліджуваними та соціально неадаптованими досліджуваними подій свого життя, що відображались у нарративах, свідчить про різницю у сприйманні реальних обставин подій і про різницю ступеня інтеграції цих подій до структури особистого досвіду. На відміну від соціально адаптованих досліджуваних, у юнаків-засуджених виявлено низький рівень самоусвідомлення того, що відбувається з ними та навколо них. Про це свідчать низькі оцінки за наступними маркерами нарративу: сюжет у засуджених майже відсутній, висновки – нечіткі або не співпадають із сюжетом події; емоційне тло у засуджених, навіть при описі злочинів, залишається невизначеним, а репрезентувати себе суб'єктом життя змогли одиниці, і то стосовно не особистісних позитивних досягнень, а у буденному вирішенні проблем близьких.

Наводимо побудови кривої розподілу отриманих показників за методом нарративу, які виявляють наочні відхилення показників групи соціально дезадаптованих досліджуваних (в'язнів-юнаків) від показників соціально адаптованих досліджуваних (дітей молодшого шкільного віку) нормальної вибірки (див. рис. 1 та рис. 2).

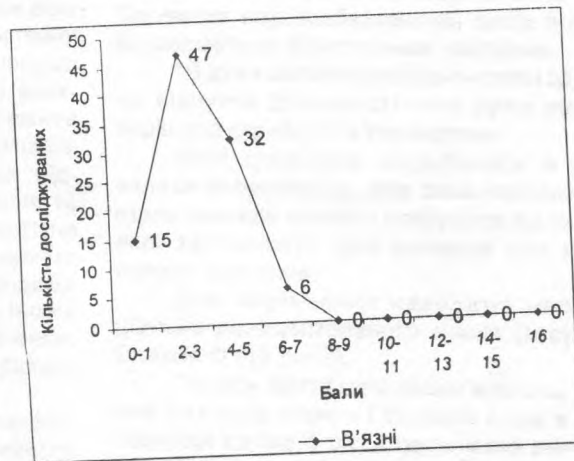

Рис. 1. Крива розподілу досліджуваних – засуджених юнаків відповідно до рівня інтегрованості особистого досвіду (оцінки за метод нарративу надані в балах)

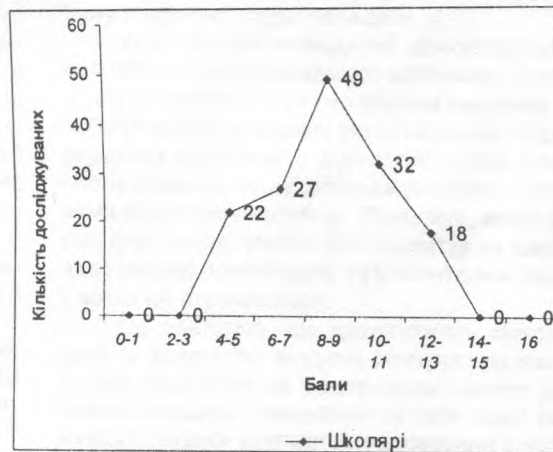

Рис. 2. Крива розподілу досліджуваних – школярів молодшого шкільного віку відповідно до рівня інтегрованості особистого досвіду (оцінки за метод нарративу надані в балах)

Підрахунок балів за визначеними маркерами оцінки нарративу в ході аналізу результатів дозволив виявити, що віковий показник не відіграє значущої ролі у ефективності інтегрування особистого досвіду, проте суттєва різниця спостерігається при порівнянні отриманих даних за ступенем адаптивності (див. криві розподілу соціально адаптованих – школярів молодшого шкільного віку та соціально дезадаптованих – юнаків-засуджених).

Таким чином, можливість порівняння отриманих результатів обстеження конкретної методики з визначеними нами нормативними показниками свідчать про діагностичну значущість методу

наративу. Застосування розробленої процедури забезпечує моніторинг ступеня адаптованості індивіда, а, отже, й успішності процесу його соціалізації.

Суб'єктивне бачення реальності присутнє в дискурсі будь-якої людини, проте якість цього бачення залежить від багатьох умов, з-поміж яких і рівень інтелекту, і міра особистісного зростання людини, і її соціальна ситуація розвитку. В процесі усвідомлення подій свого життя людина з адекватним світосприйманням здатна виокремити смислові компоненти, які допомагають їй скласти повну картину тієї дійсності, що реально "відбулась"; проаналізувати неприємні враження та інтегрувати їх в особистий досвід. Особистісно незрілі, інфантильні особи намагаються не думати про неприємні події, ніби прагнуть підсвідомо приховати їх (тобто "витіснити") серед інших спогадів або надати їм дещо іншого значення. Саме так нерідко буває у людей з низьким рівнем адаптивності.

Люди з нормальним рівнем адаптивності намагаються ставитись активно до негативного простору свого існування. Зокрема, якщо у них в ситуації фрустрації відбувається "вмикання" захисних механізмів, то дія цих захисних механізмів є нетривалою (тобто такою, що достатня для активізації внутрішніх ресурсів після першого шоку від психотравми), а форми психологічного захисту – різноманітними, гнучкими та адекватними ситуації. В цьому разі їм вдається знайти продуктивний вихід із складної ситуації. У людей з низьким рівнем соціальної адаптації захисні механізми ригідні, їх "репертуар" вкрай обмежений, вони неефективні і, головне, зазвичай надовго фіксують таку оцінку травмуючих подій, яка є найбільш прийнятною для суб'єкта, тобто найменш травматичною для його самооцінки. В результаті це призводить до викривлення об'єктивної дійсності, а значить, до неможливості скласти реальний погляд на життя.

Отже, наратив є свого роду показником того, наскільки якісно людина інтерпретує для себе події власного життя, яке в неї ставлення до них, наскільки важлива необхідність їх присутності серед важливих спогадів, інакше кажучи, з'ясовує їх вплив на свою життєдіяльність в цілому.

Для прикладу наводимо наратив друго-класниці Гани Т., в якому зображено дружні розваги з домашнім улюбленцем. У спільній грі дитини з тваринкою знайшлося місце і хвилюванню, але з приємним завершенням для всіх членів сім'ї:

"Піжмурки.

У мене є кіт, звати його Матвій. Матвій дуже любить гратися зі мною у піжмурки. І ось одного дня ми гралися у піжмурки. Коли я ховалась, то Матвій мене завжди знаходив. А сховався він, то знайти його я не змогла.

Я шукала скрізь: під ліжком, під кріслом, на балконі і навіть у ванній кімнаті. Його ніде не було. Я запитала у мами, але вона теж не знала, де подівся наш кіт. Я дуже злякалась. Поміркувавши, я вирішила заглянути у шафу. Відкривши дверцята, я побачила свого улюбленця.

Тепер, коли ми з Матвієм граємо у піжмурки, то я знаю де його шукати."

Для прикладу наводимо наратив студентки Марина К. (18 років). Дівчина самостійно визначила свій емоційний стан і шляхи подолання неприємних емоцій, які впливали на її життя. Перемога над позбавленням своїх побоювань, окреслюється позитивними емоціями.

"Я дуже сильно боялась висоти і одного разу, це відчуття залежності мені дуже надоїло і я вирішила стрибнути з парашутом.

Мені дуже-дуже сподобалось, я отримала велике задоволення, але саме головне, я перестала боятись висоти і позбулася від нього будь-якої залежності. Цей випадок для мене мав велике значення."

Для порівняння наводимо наратив соціально дезадаптованого юнака (засудженого) Олексія Ф (18 років).

"За моє життя мені запам'яталось, як я перший раз скоїв злочин і за нього сидів в слідчому ізоляторі майже 1 рік, а потім мене звільнили по Конституційній скарзі. Я коли вийшов, то з рідними відсвяткував своє звільнення з тюрми і сказав рідним, що більше не буду скоювати злочини, але не пройшов і місяць, як я скоїв новий злочин, і тепер за нього відбуваю покарання у вигляді 6 років. І тепер відбуду своє покарання і більше не буду старатися сюди попадати."

Аналізуючи наведенні саморозповіді, які належать дитині молодшого шкільного, дівчини та юнаку однакового віку за методом наративу можна побачити, що на відміну від останнього, перші два наратива відображають високий рівень інтеграції особистого досвіду досліджуваними, хоча між ними існує вікова різниця. Виходить, якщо дитина має сприятливі умови для розвитку як соціально адаптованої особистості, то її "ментальні" здобутки з віком не втрачаються.

Це доводить, що адаптивність тісно пов'язана із здатністю людини інтегрувати життєвий досвід. Водночас за результатам нашого дослідження виходить і зворотній зв'язок: коли людина виявляє високу здатність до засвоєння досвіду, це виявляється у її наративі, а саме впливає на його якість. Таким чином, досліджувані, наративи яких отримали високі оцінки, мають бути соціально адаптовані. Саме на цьому висновку було побудовано методу виявлення адаптивності засобом наративу.

Отже, наше експеримент показав, що дослідження рівня розуміння особистістю власного досвіду є перспективним. Розвиток здатності інтегрування адекватних переживань до структури досвіду, вміння робити висновки з цих уроків життя вимагає проведення системної роботи (психологічні, педагогічні, виховні прийоми та засоби) фахівцем, так і близьким оточенням дитини. Для попередження відхилень у процесі соціалізації метод наративу може бути застосований як метод діагностики ступеня адаптивності.

Література

1. Андрієвська А.В. Категорія оповіді в культурній психології Джерома Брунера // Актуальні проблеми психології: Том 2. Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 52–62.
2. Боришевский М.И. Развитие саморегуляции поведения школьников: Дис. д-ра. психол. наук в форме научн. докл. – К., 1992. – 77 с.
3. Выготский Л.С. Психология. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000 – 1008 с.
4. Зарецька О.А. Семиотический подход к проблеме понимания и интерпретации личного опыта // Актуальні проблеми психології. – Т. 2. – Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2001. – Вип. 1. – С. 40-51.
5. Ильин И.П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. – М., 1998. – 256 с.
6. Калмыкова Е.С., Мергентайлер Э. Нарратив в психотерапии: Рассказы пациентов о личной истории // Психологический журнал. – Том 19. – № 5, 1998. – С. 97–103.
7. Калмыкова Е.С., Чеснова И.Г. Анализ нарративов пациента: CCRT и дискурс-анализ // Московский психотерапевтический журнал. – 1996. – № 2. – С. 176–200.
8. Кон И.С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
9. Костюк Г.С. Про психологію розуміння // Питання педагогічної психології: Наукові записки. – Т. II. – К.: Радянська школа, 1950. – С. 7–57.
10. Лактионов А.Н. Координаты индивидуального опыта. – Харьков: Бизнес Информ, 1998. – 492 с.
11. Максименко С.Д. Проблемы прогнозирования психического развития дитини // Проблемы девіантної поведінки: історія, теорія, практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 25-27 листопада 2002. – К.: Міленіум, 2002. – С. 3–29.
12. Максимова Н.Ю., Милютин Е.Л. Курс лекций по детской патопсихологии: Учебное пособие. – Ростов н/Д.: Феникс, 2000. – 576 с.
13. Назарук О.М. Вікові аспекти розуміння особистого досвіду // Проблеми психологічної герменевтики. Монографія / За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Міленіум, 2004. – С. 217–237.
14. Назарук О.М. Розуміння особистого досвіду соціально дезадаптованими дітьми // Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. 25-27 листопада 2002. – К.: Міленіум, 2002. – С. 249–253.
15. Назарук О.М. Роль нарративу в інтеграції особистого досвіду // Актуальні проблеми психології. – Т. 2. – Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2002. – Вип. 2. – С. 110–119.
16. Психологія особистості: Словник-довідник / За ред. П.Г. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – 320 с.
17. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь, 1999. – 558 с.
18. Смульсон М.Л. Психологія розвитку інтелекту: Монографія. – К., 2001. – 276 с.
19. Соколова В.Н., Юзефович Г.Я. Отцы и дети в меняющемся мире: Кн. для учителей и родителей. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
20. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.
21. Фридман Д., Комбс Дж. Конструктивизм в психологии. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 272 с.
22. Чепелева Н.В. Нарратив как средство интерпретации личного опыта // Психологический журнал. – Т. 19. – № 5, 1998. – С. 484–491.
23. Чепелева Н.В. Психологические механизмы понимания и интерпретации личного опыта // Актуальні проблеми психології. – Т. 2. – Психологічна герменевтика / За ред. Н.В. Чепелевої. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2002. – Вип. 2. – С. 3–13.
24. Crossley M.L. Introducing narrative psychology. Self, trauma and the construction of meaning. – Philadelphia, Open university press, 2000.
25. Gerhardt J., Stinson Ch. The nature of therapeutic discourse: Accounts of the self // J. of Narrative and Life History. 1994. V. 4. P. 151-191.
26. Polanyi L. Telling the American story: A structural and cultural work. N.Y.: Basic Books, 1989.